

IZABRANI SPISI MOŠE PIJADE

tom I, knj. 1—3, Institut za izučavanje radničkog pokreta,
Beograd 1964—1965, str. 1.277

Institut za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu pokrenuo je Biblioteku »Spisi i govori aktivista jugoslovenskog radničkog pokreta« s namjerom da »prikupi i objavi napise i govore onih aktivista jugoslovenskog radničkog pokreta bez kojih je nemoguće razumeti nastanak i razvoj našeg radničkog pokreta«. Pokretanjem ove Biblioteke željelo se javnosti osigurati uvid u razasuti i ponekad teško dostupni arhivski materijal, a istoričarima naše, pa i najnovije međunarodne istorije, obezbijediti značajan izvor podataka. Sasvim opravdano, ostvarivanju ove korisne zamisli prišlo se izdavanjem Izabranih spisa Moše Pijade, jednog od najistaknutijih boraca i graditelja Komunističke partije Jugoslavije.

»Gotovo pola vijeka Moša Pijade je bio na poprištu borac i stvaralac«, kaže Rodoljub Čolaković u Predgovoru ovom djelu. Za to vrijeme u oblasti široke publicistike ispod njegovog pera je izašlo vrlo mnogo napisa koji omogućavaju da se sveobuhvatno prati evolucija istaknutog revolucionara u svakoj od onih oblasti društvenog i javnog života u kojima se ispoljavala njegova misaona oštrina i svojstven način izraza. Problemi koji se tretiraju u spisima Moše Pijade svojom raznovrsnošću u dobroj mjeri prevazilaze uobičajene okvire društveno-političke tematike. Kad ovo kažemo, prije svega mislimo na probleme iz oblasti kulture, posebno umjetnosti i novinarstva, kojima se on bavio. Što je ipak broj takvih radova znatno manji od onih u kojima se tretiraju društveno-politička i partijska pitanja razlog treba tražiti u tome što je Pijade svoju karijeru umjetnika žrtvovao pozivu revolucionara.

Prve dvije knjige Izabranih spisa (izbor i redakcija Rodoljub Čolaković, Julijana Vrčinac, Dragica Lazarević i Ubavka Vujošević) donose radove autora nastale u razdoblju od 1912. do 1941. godine. U njima je na 944 stranice objavljeno ukupno 135 izabranih tekstova autora od 378, koliko ih je redakcija ukupno prikupila. Očito, redakcija je vršila strog odbir vodeći računa da objavi sve stvarno vrijedne napise do kojih je došla, odnosno odvajajući sve one spise koje je vrijeme nadživjelo. Ovaj postupak redakcije je sasvim razumljiv kada se ima u vidu činjenica da je Moša Pijade kao novinar često pisao i »članke dana«, koji treba da posluže trenutnom cilju. Mada je sam M. Pijade za svoga života sakupio priličan broj svojih radova, redakciji se mora odati priznanje za uloženi trud na iznalaženju brojnih napisa u periodici i arhivima,

čime je doprinijela boljem i potpunijem upoznavanju Moše Pijade i njegovog djela. Napore redakcije da ustanovi šta je pisao Moša Pijade, a šta nije vrlo često su otežavali razni pseudonimi, kojima se on potpisivao (Šiki, Mladen) ili inicijali (M. S. P., M. P., M., Š.), odnosno uopšte nepotpisani radovi, kada se autorstvo moralo utvrđivati na osnovu uporedne analize tekstova.

Tekstovi u knjigama su autentični. Redakcija se upuštala u ispravljanje samo očiglednih štamparskih i drugih grešaka.

Napisi su objavljeni hronološkim redom, onako kako su nastajali. To je po našem mišljenju mnogo bolji način od recimo tematskog objavljivanja ovakvih spisa ili nekog drugog načina. Hronološko ređanje radova jednako pogoduje istoričaru i stručno nezainteresovanom čitaocu, jer ovako pred njim stoji Moša Pijade prvo kao umjetnički kritičar — novinar, zatim kao političar nacionalno-romantičarski orijentisan, zatim kao »neopredjeljeni slobodar«, da se zatim razvije u političara — revolucionara, novinara, publicistu, urednika i saradnika mnogih partijskih ili polupartijskih listova.

U prvim dvjema knjigama objavljeni su napisi nastali u vremenu od 1912. do 1938. godine. Redakcija je imala nekoliko radova nastalih i prije 1912. g. (to se vidi iz bibliografije svih radova), ali oni nisu ušli u ove Izabrane spise. Iz godina uoči samog rata (1939, 1940. i 1941) ona međutim nije imala niti jednog rada, pa je tako zadnji napis objavljen u ovim knjigama nastao u 1938. godini.

Posebnu vrijednost među radovima iz oblasti kulture koji se ovdje objavljuju ima početak (25 strana) studije »Ivan Meštrović i težnja za stilom u našoj umetnosti«. Moša Pijade je ovu studiju radio pune tri godine. Njena glavna teza je: stara srpska umjetnost u slikarstvu, arhitekturi i pjesmama sastavljena je iz stilskih elemenata vizantijskih i romanskih. Od tri pokušaja onovremene moderne umjetnosti da dobije i svoje stilske obilježje, a koji se sastoje u eksperimentima arhitekata neovizantinaca, ornamentalnih dekoratera i Ivana Meštrovića i njegove grupe, koji forsiraju narodni stil i njegovu ideologiju, Moša Pijade se na prva dva zadržava samo kratko, koliko je najnužnije da dâ njihovu osnovnu karakteristiku, a treći — »Meštrovićevo stilsko delo« — razrađuje detaljno. Ocjene i mišljenja Moše Pijade o ovom velikom umjetniku iznesene u seriji članaka u listovima »Slobodna reč« i »Ilustrovane novine«, iako su iznesene u mnogo kraćem obimu nego što je to autor namjeravao da uradi u svojoj knjizi o ovom pitanju, u našoj kulturnoj javnosti izazvale su različita reagovanja i polemike. I sam Meštrović u svojoj knjizi »Uspomene na političke ljude i događaje« potvrđuje da ovi napisi nisu prošli nezapaženo. Zbog toga što je izazvao ova reagovanja, a mnogo više zbog stavova i pogleda Moše Pijade na umjetnost, ističemo ovaj rad posebno.

Ostali radovi otkrivaju široki krug autorovog interesovanja i društvenog angažovanja. On je protivnik lažne demokratije, poretka u zemlji i njegovih ustanova, diktature i buržoazije, on se zalaže za agrarnu reformu, za dobre odnose sa Sovjetskom Rusijom itd. Njegova oštra riječ zaista nije znala za kompromise, a on nije čovjek koji se zaustavlja samo na riječi. Kod njega nema raskoraka između riječi i djela. On se bori za ono o čemu u svojim napisima piše.

Razočaran lažju o »nacionalnom oslobođenju i ujedinjenju« 1919. godine, on se ne povlači sa poprišta, on hoće da vodi borbu za bolje i kaže: »Borba je za nas slatka«. On tada pokreće list »Slobodna reč« (potpuno nezavisan politički i društveni list), pomoću kojega namjerava da vodi borbu. Izlažući razloge pokretanja »Slobodne reči«, Moša Pijade u programatskom članku lista naslućuje potrebu korjenitih društvenih promjena i kaže: »Treba shvatiti da pokret za društvenim preobražajem zahvata ceo svet i da i mi treba da u tom pokretu uzmemo aktivnog učešća... Treba narodu pomoći da otrese sa sebe zabunu u kojoj se danas našao, treba ga uputiti tamo kuda on svojim nagonom naginje... i kuda će on stići i bez vođa, pa i protiv njih... Pokušaćemo da budemo i tumači njegovih čovečanskih ideala, kao što smo nekad bili tumači njegovog idealizma. Na pragu novog društva u čovečanstvu, pokušaćemo da zajedno s njim krenemo putem koji u novo društvo vodi« (izlomljeni citat iz »Slobodne reči«, Beograd, br. 1 od 15. marta 1919. godine, kako ga navodi R. Čolaković u Predgovoru).

»Slobodna reč« je izlazila svega sedam mjeseci, ali je za to vrijeme odigrala vrlo značajnu ulogu. Naročito je velik bio njen uticaj na mlađe intelektualce, koji su, nezadovoljni političkim prilikama i stvorenim stanjem u zemlji, prišli revolucionarnom radničkom pokretu. Kada je list nakon raznih smetnji koje su mu činjene od strane vlasti ugušen, Moša Pijade u ime redakcije poručuje svojim čitaocima da ne zna koliko će obustava trajati, ali ih uvjerava »da nikad nećemo biti poslednji u redovima boraca za slobodu«.

Ubrzo poslije toga M. Pijade postaje član Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) i uskoro jedan od njenih najistaknutijih aktivista u Beogradu. Tada je bio saradnik »Radničkih novina«, jedan od urednika partijskog humorističkog lista »Crveni smeh«, iz koga je u prvoj knjizi Spisa objavljeno desetak njegovih karikatura, zatim je delegat na Drugom kongresu Partije, sekretar jedne velike partijske organizacije u Beogradu itd. To je period u kome nastupa veliki preokret u njegovom životu. Poslije toga on je zajedno sa Mihajlom Todorićem i Trišom Kaclerovićem uređivao legalni teoretski časopis Nezavisne radničke partije Jugoslavije »Borbu«, a zatim je njemu povjereno uređivanje »Komunista«. Uspio je da izda samo tri broja ovog lista kada je hapšenje, a zatim osuda na robiju prekinula za duže vrijeme njegovu djelatnost.

U razdoblju od 1921. do 1925. godine nastao je najveći broj članaka objavljenih u prvim dvjema knjigama Izabраниh spisa. U isto vrijeme to je razdoblje kada je Moša Pijade odigrao vrlo značajnu ulogu u idejnim sukobima unutar KPJ, kada se on kao istaknuti ljevičar istrajno borio za pobjedu shvatanja struje kojoj je pripadao u »bitnim pitanjima partijske politike«. Borbeni duh kakav je bio Moša Pijade nije se dao smiriti ni tamnicom ni tamničkim zidovima. On je u zatvoru inicijator borbe za prava političkih osuđenika, on je pokretač partijskih kursova i kružoka za obrazovanje i idejno izgrađivanje partijskih kadrova. Posebnu ulogu odigrao je u borbi protiv frakcionaštva Petka Miletića. U zatvoru je proveo punih četrnaest godina i pored već pobrojanih aktivnosti za to vrijeme je uspio da prevede Kapital, čiji je prvi tom izišao dok je Pijade još bio na robiji. Po izlasku sa robije odmah se

uključuje u redovni partijski rad i, između ostalog, zajedno sa Veselinom Maslešom i Momom Markovićem uređivao je polulegalni organ KPJ »Glas radnog naroda«.

Treća knjiga Izabranih spisa (izbor i redakcija Brana Kovačević i Jovo Mihaljević) donosi radove autora nastale u periodu oslobodilačkog rata i revolucije 1941. do 1945. godine. U njoj je na 333 stranice objavljeno 48 radova od 160, koliko je redakcija uspjela prikupiti za ovaj period. Primjetno je i ovdje, kao i u dvjema ranijim knjigama, da je redakcija vršila strogi odбір i pobrinula se da nam opet prezentira ono najvrjednije i najoriginalnije što je od svestrane djelatnosti zabaštiniо Moša Pijade:

Kao i ranije, u periodu do drugog svjetskog rata, tako i sada, u ratu, Moša Pijade je svestrani aktivista Partije, član njenog Centralnog komiteta i Vrhovnog štaba, potpredsjednik AVNOJ-a i predsjednik njegovog Zakonodavnog odbora, član redakcije ponovo pokrenutog lista »Borba«, osnivač i neposredni rukovodilac Telegrafске агенције nova Jugoslavija (Tanjug) itd. i u isto vrijeme neumorni stvaralac, koji je za sobom gdje god je radio ostavljao pisane tragove. Tako je više od polovine radova objavljenih u ovoj trećoj knjizi Izabranih spisa posvećeno problemima stvaranja, organizaciji i aktivnosti organa narodne vlasti, organizaciji života na oslobođenim teritorijama i uopšte problemima državne izgradnje nove Jugoslavije. Ti radovi zato i imaju karakter autentičnih dokumenata o putevima razvitka narodne vlasti i nove države. Drugi dio radova koji se ovdje objavljuje Moša Pijade je pisao kao novinar — publicista i oni su posvećeni raznim tada aktuelnim problemima, a u njima su tretirani uspjesi i tekovine oslobodilačke borbe i revolucije naroda Jugoslavije, unutarnja i vanjska politika, odnosi sa susjednim zemljama, a pored ostalog služili su i za upoznavanje svjetske javnosti sa pravim stanjem u Jugoslaviji. Dio priloga koji se ovdje objavljuje čine i razni prigodni govori i članci posvećeni raznim godišnjicama (oktobarske revolucije, AVNOJ-a), Prvom maju, ulozi novoosnovanih Sindikata Jugoslavije itd.

Prilozi Moše Pijade objavljeni u ovoj knjizi autentično, sa najnužnijim jezičkim ispravkama, vjerno odražavaju stepen razvitka borbe naroda Jugoslavije u datom momentu i liniju Partije u bitnim pitanjima revolucije. Među njima »od posebnog su značaja prilozi objavljeni preko Tanjuga, Radio stanice »Slobodna Jugoslavija« i raznih listova u rasvjetljavanju svetu izdajničke uloge četnika Draže Mihajlovića i priznanju borbe jugoslovenskih naroda« (iz Pogovora redakcije).

Svih četrdeset osam priloga objavljenih u ovoj knjizi takvi su da se teško možemo odlučiti da istaknemo po vrijednosti jedan više od drugog. Ipak, posebno ćemo spomenuti rad Zadaci i ustrojstvo narodno-oslobodilačkih odbora, koji sadrži prve pisane propise o narodnoj vlasti, koje je izdao Vrhovni štab. To su u stvari dobro poznati takozvani Fočanski propisi, izdati u Foči početkom februara 1942. godine. Moša Pijade ih je napisao prema već postojećim odlukama i stavovima Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije i Vrhovnog štaba, kao što je izradio i Objašnjenje i uputstva za rad narodnooslobodilačkih odbora, koje je bilo priključeno tim propisima.

Posebnu vrijednost ovih knjiga čini njihova opremljenost stručnim aparatom i predgovorima Rodoljuba Čolakovića (19 strana teksta), nje-

govog dugogodišnjeg druga u tamnici, ratu i izgradnji i uopšte jednog od najboljih poznavalaca Moše Pijade, za prve dvije knjige i Pere Morače za treću.

Stručni aparat je vrlo obiman i reprezentativan. Objašnjenja su data ispod osnovnog teksta, a napomene na kraju knjiga. Na 137 strana sitnog teksta dato je ukupno 446 napomena, od kojih je velika većina i potrebna i vrlo sadržajna, ali je redakcija, valjda iz prevelike želje da sve uradi što bolje i što savjesnije, ponegdje i pretjerala dajući napomene i tamo gdje one nisu potrebne. Inače, napomene su pune vrijednih podataka, koji su sažeto izloženi i svojim sadržajem predstavljaju pravi priručnik istorije radničkog pokreta.

Pored ovoga knjige su opremljene i ovim stručnim priložima:

1. Pregled listova i časopisa koji se pominju u spisima Moše Pijade. Ovdje je redakcija navela ustanove gdje se nalaze kompleti ili pojedinačni brojevi samo za one listove i časopise iz kojih se objavljuju članci Moše Pijade.

2. Imenični registri ličnosti koje se pominju u Izabranim spisima. Uz pojedina imena dati su nekad kraći, a nekad širi biografski i drugi nužni podaci neophodni za poznavanje jedne ličnosti.

3. Registri skraćenica.

4. Bibliografija sabranih studija, članaka i prevoda nastalih u periodu od 1908. do 1941. i od 1941. do 1945. godine. Ovdje su popisani svi radovi do kojih su redakcije uspjele doći. Tu se nalaze i javnosti malo ili nikako poznati radovi kao što su Istorija Komunističke partije Jugoslavije u redakciji M. Pijade, J. Veselinova i Mesuda Mujkića, koja je obuhvatala razvitak Partije do 1934. g., zatim prevodi djela Barbisa, Gorkog, Lunačarskog i dr.

5. Hronologija o životu i radu Moše Pijade ide od 4. januara 1890. godine, od njegovog rođenja, i njen prvi dio obuhvata događaje do 4. aprila 1941. godine, kada je pušten iz zatvora u Beogradu, a drugi nastavlja od 6. aprila 1941. g. i ide do 13. maja 1945. godine. Hronologija ima preko 520 jedinica i njom je obuhvaćen i rad Moše Pijade u kaznionicama Sremske Mitrovice i Lepoglave.

Pogovori knjigama, koji zatim slijede, daju informativne podatke o idejama, željama i postupku izdavača i mada knjige same za sebe govore dovoljno, ipak su mogli biti nešto opširniji.

Značaj pokretanja ove Biblioteke je velik. Ona, pored ostalog, istoričarima radničkog pokreta i širem krugu čitalaca, kojima je namijenjena, treba da da autentične dokaze o uslovima u kojima je djelovala avangarda radničke klase i oblicima pomoću kojih je manifestovala svoju aktivnost.

Uspjeli odbir, način prezentiranja i posebno stručna pa i tehnička oprema ovih knjiga mogu služiti zaista za uzor. Nadajmo se da će Institut za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu i druga izdanja ove Biblioteke prezentirati našoj javnosti sa ovakvim karakteristikama.

Ahmed HADŽIROVIĆ